

กลยุทธ์การพัฒนาคูณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิมชาติพันธุ์ ตามวิถีทางของปราชญ์นุสตันตารา

อับดุลเลาะ การ์รีนา^{1,*}, อรรณพ แดงโกเมน²

^{1*,2} วิทยาลัยนานาชาติอิสลามกรุงเทพ มหาวิทยาลัยเกริก

ผู้ประสานงานหลัก; อีเมล: albandariy@gmail.com^{1*}

วันรับ: 8 ธันวาคม 2568 วันแก้ไข: 26 ธันวาคม 2568 วันตอบรับ: 27 ธันวาคม 2568

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวทางการพัฒนาคูณธรรมจริยธรรมอิสลามสำหรับสังคมมุสลิมตามวิถีทางของปราชญ์นุสตันตารา และ 2) ศึกษากลยุทธ์การพัฒนาคูณธรรมจริยธรรมอิสลามสำหรับสังคมมุสลิมตามวิถีทางของปราชญ์นุสตันตารา

ผลการศึกษาพบว่า 1) แนวทางการพัฒนาคูณธรรมจริยธรรมอิสลามของปราชญ์นุสตันตาราแบบองค์รวม เป็นการผสมผสานอย่างกลมกลืนที่คำนึงถึงด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญาและพฤติกรรม 2) กลยุทธ์การพัฒนาคูณธรรมจริยธรรมอิสลามของปราชญ์นุสตันตาราหรือปราชญ์ในกลุ่มประเทศอาเซียนจำแนกตามองค์ประกอบ คือ ก) กลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับอวัยวะภายนอก ข) กลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับจิตใจและสติปัญญา และ ค) กลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับมารยาท โดยมีข้อเสนอแนะ คือ การพัฒนาคูณธรรมจริยธรรมอิสลามสำหรับสังคมมุสลิม คือ การนำแนวทางและกลยุทธ์ของปราชญ์นุสตันตาราไปประยุกต์ใช้ โดยให้ความสำคัญทั้งจิตใจ สติปัญญา วาจา และกาย

คำสำคัญ: กลยุทธ์, มุสลิมชาติพันธุ์, จริยธรรม, ปราชญ์นุสตันตารา

A Strategy in Development of Moral Ethics for Ethnic Muslim Societies Through the Way of Ulama' Nusantara

Addullah Karina^{1,*}, Annop Dangkomen²

^{1*,2}International Islamic College Bangkok, Krirk University

Corresponding Author; E-Mail: albandariy@gmail.com^{1*}

Received: 8 December 2025

Revised: 26 December 2025

Accepted: 27 December 2025

Abstract

The objectives of this research were: 1. to examine approaches for developing Islamic morality and ethics for Muslim societies based on the methods of the Nusantara scholars, and 2. to investigate strategies for developing Islamic morality and ethics for Muslim societies according to the perspectives of the Nusantara scholars.

The findings revealed that: 1) The holistic approach to developing Islamic morality and ethics of Nusantara scholars is a harmonious integration that takes into account the physical, spiritual, intellectual, and behavioral dimensions. 2) The strategies for developing Islamic morality and ethics proposed by Nusantara scholars or scholars in ASEAN countries can be classified according to their components as follows: (a) strategies related to external bodily actions, (b) strategies related to the mind and intellect, and (c) strategies related to manners and etiquette. Recommendations: The development of Islamic morality and ethics for Muslim societies should apply the approaches and strategies of the Nusantara scholars, emphasizing the integration of mind, intellect, speech, and physical conduct.

Keywords: Strategy, Ethnic Muslims, Ethics, Ulama' Nusantara

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

บัญญัติอิสลามได้กำหนดไว้ให้สังคมมุสลิมเคารพปวงปราชญ์ในแนวทางแห่งอะฮ์ลุลิสสุนนะฮ์ ปราชญ์เหล่านี้เป็นผู้ทำหน้าที่สานต่อภารกิจของศาสนทูตในการเผยแพร่ศาสนาอิสลาม ถ่ายทอดความรู้ อิสลามและพัฒนาสังคม ท่านเหล่านั้นเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ มีความเข้าใจเรื่องศาสนาอิสลามอย่างลึกซึ้ง มีความเชี่ยวชาญในการวินิจฉัย และมีความชำนาญในการแก้ปัญหา เป็นผู้ยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรมและ ศีลธรรม และเป็นแบบอย่างที่ดีงามสำหรับสังคมมุสลิมทุกเพศทุกวัยและทุกสาขาอาชีพ (Abd al-Qadir al-Mandiliy, 1959)

สภาพของสังคมมุสลิมเป็นที่ยอมรับว่า มีความจำเป็นต่อการพัฒนาจริยธรรมอิสลามและลักษณะ บุคคลซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลกระทบด้านบวกต่อวิถีชีวิต ด้านสังคมและการปฏิสัมพันธ์ วัฒนธรรม การศึกษาและเศรษฐกิจ จนทำให้สังคมมุสลิมรวมตัวในการพัฒนาวิถีชีวิตให้ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ ในนุสตัน ตารา จึงเป็นเหตุให้เกิดการศึกษาอย่างกว้างขวางแบบองค์รวม โดยเน้นไปที่การส่งเสริมให้เรียนรู้ การอบรม และการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน นำไปสู่การปฏิรูปสังคมมุสลิมให้อยู่เย็นเป็นสุข ปฏิรูปการศึกษาโดยยึด หลักความรู้คู่คุณธรรม พัฒนาสภาวะของสมาชิกในสังคมสังคมให้ครอบคลุมทั้งจิตใจ สติปัญญา วาจา และ กาย รวมถึงอารมณ์ ทัศนคติ และพฤติกรรมเชิงจริยธรรม (Dawud al-Fataniy, n.d.) สามารถสร้างความ เข้มแข็งในแก่มุสลิมท้องถิ่นให้เป็นสังคมมุสลิมที่มีสันติสุขอย่างยั่งยืน

การพัฒนาจริยธรรมและลักษณะบุคคลสำหรับสังคมมุสลิมผ่านภูมิปัญญาปราชญ์มุสลิมในท้องถิ่น เพื่อพัฒนาสังคมมุสลิมและชาติพันธุ์เป็นทางเลือกที่ถูกต้อง โดยผ่านสถาบันการศึกษาซึ่งเป็นเสาหลัก จะเป็น ปอเนาะหรือสถาบันปอเนาะ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มัสยิด รวมถึงมหาวิทยาลัยล้วนมีบทบาท สำคัญในการพัฒนาสังคมมุสลิมผ่านงานนิพนธ์ที่เป็นมรดกของปราชญ์นุสตันตารา ที่นับได้ว่าอยู่คู่กับสังคม มุสลิมนุสตันตาราเป็นเวลายาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเน้นการพัฒนาคนให้มีความรู้ความเข้าใจ และความสามารถในการปฏิบัติตามแนวทางการพัฒนาและการจัดการศึกษาที่จะเสริมสร้างจริยธรรม มารยาทและลักษณะบุคคลทั้งภายในและภายนอกควบคู่กันไปตามที่ควรจะเป็นนำไปสู่สังคมมุสลิมที่มีจิตใจ ที่เข้มแข็ง กล่าววาจาที่สุภาพ ปฏิบัติด้วยกายบนหลักพื้นฐานของความศรัทธาและจิตตระหนักรู้แก่การพำกดี ต่ออัลลอฮ์ตะอาลา (Muhammadnur al-Fataniy, n.d.)

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญหลายประการ คือ แนวทางและกลยุทธ์ต่อการ พัฒนาจริยธรรมและลักษณะบุคคลตามวิถีทางของปราชญ์นุสตันตารา (วิถีทางของปราชญ์นุสตันตารามายังถึง

แนวคิด วิธีปฏิบัติ และหลักการที่ปราชญ์อิสลามในภูมิภาคอนุสันตารา (เอเชียตะวันออกเฉียงใต้) ใช้ในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตตามหลักอิสลาม ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และการประพฤติปฏิบัติ เพื่อสร้างสังคมมุสลิมที่ดีงามและสมดุล) โดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างพฤติกรรมอันดีงามที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ วาจาและกาย ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมมุสลิมกับปราชญ์อนุสันตาราเป็นความสัมพันธ์ผูกพันแนบแน่นนับแต่เกิดจนเสียชีวิต การอบรมสั่งสอน การชี้แนะและการปฏิบัติ จึงได้รับความน่าเชื่อถือจากสังคมมุสลิมอย่างไร้ความคลางแคลงใจ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้สามารถยืนยันได้ว่าการนำแนวทางและกลยุทธ์ของปราชญ์อนุสันตารามาพัฒนาสังคมมุสลิมในบริบทสังคมมุสลิม ชาติพันธ์ให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพเทียบนานามุสลิมในอนุสันตารา ด้วยการแสดงออกที่หนักแน่นพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิมของปราชญ์อนุสันตารา
2. เพื่อศึกษากลยุทธ์การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิมของปราชญ์อนุสันตารา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้แนวทางในการพัฒนาวิถีชีวิตสำหรับสังคมมุสลิมของปราชญ์อนุสันตารา
2. ได้กลยุทธ์ในการพัฒนาวิถีชีวิตสำหรับสังคมมุสลิมของปราชญ์อนุสันตารา
3. เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับองค์กรทางศาสนาอิสลามและสถาบันการศึกษาเอกชนสอนศาสนาอิสลามนำไปปรับใช้ในการพัฒนาสังคมมุสลิมต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย

รูปแบบการศึกษา การศึกษาเป็นแบบผสมผสานไตรสาขาวิชาในระดับข้อมูลที่มุ่งค้นหาความรู้และประสบการณ์เชิงประจักษ์ โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นสำคัญ เพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์แนวทางและกลยุทธ์ของปราชญ์อนุสันตาราในการพัฒนาจริยธรรมและลักษณะบุคคลสำหรับสังคมมุสลิม

ประชากรที่ศึกษา ผลงานวิจัยดุซงึนนิพนธ์ สาขาวิชาอิสลามศึกษา (กลุ่มวิชามุสลิมศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์) จำนวน 2 เล่ม ได้แก่ ก) การศึกษาวิเคราะห์หนังสือป้อนาวีร์ บากี ฮาดี โดยชัยค้อบดุลกอเดอร์ เบ็น อับดุลมุญญะละเล็บ อัลมันดีลีย์ อัลอินโดนีเซีย ”สาขาวิชาอิสลามศึกษา โดย ดร.มาหา

มะ อาบู และ ข) การศึกษาวิเคราะห์ผลงานนิพนธ์สามสาขาวิชาหลักของปราชญ์พะฏอนียกับความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตสังคมมุสลิม ”สาขาวิชาอิสลามศึกษา โดย ดร.ฮาเร๊ะ เจ๊ะโด

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา เป็นแบบบันทึก เพื่อบันทึกข้อมูลแนวคิด แนวทาง องค์ประกอบ กลยุทธ์ และตัวบ่งชี้ แบ่งออกเป็น 5 ตอน ได้แก่

- ตอนที่ 1 ข้อมูลแนวคิดการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมอิสลาม
- ตอนที่ 2 ข้อมูลแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมอิสลาม
- ตอนที่ 3 ข้อมูลองค์ประกอบการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมอิสลาม
- ตอนที่ 4 ข้อมูลกลยุทธ์การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมอิสลามของแต่ละองค์ประกอบ
- ตอนที่ 5 ข้อมูลตัวบ่งชี้ของแต่ละกลยุทธ์ของแต่ละองค์ประกอบ

การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ผ่าน 5 ขั้นตอน คือ

- ขั้นตอนที่ 1 ทบทวนดัชนีนิพนธ์ ศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและกำหนดกรอบของการศึกษา
- ขั้นตอนที่ 2 ข้อมูลแนวคิดการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของปราชญ์ อะฮ์ลุลอัสสุนนะฮ์ที่มีความรอบรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมอิสลาม
- ขั้นตอนที่ 3 ข้อมูลแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของปราชญ์ซันตารา จำแนกออกเป็น 3 แนวทาง ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านความประพฤติ
- ขั้นตอนที่ 4 ข้อมูลองค์ประกอบการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิมขั้นพื้นฐานแยกออกเป็น 3 องค์ประกอบ คือ พฤติกรรมเกี่ยวกับอวัยวะ พฤติกรรมเกี่ยวกับจิตใจและสติปัญญา และพฤติกรรมเกี่ยวกับการประพฤติในตน
- ขั้นตอนที่ 5 ข้อมูลกลยุทธ์การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิมของแต่ละองค์ประกอบ และข้อมูลตัวบ่งชี้ของแต่ละกลยุทธ์

การวิเคราะห์ข้อมูล จัดกระทำกับข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล โดยข้อมูลแนวทางใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา ข้อมูลองค์ประกอบใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงสำรวจและการวิเคราะห์เชิงยืนยัน และข้อมูลกลยุทธ์และตัวบ่งชี้ใช้วิธีการสังเคราะห์ที่เป็นปัจจัยรวมกลุ่ม

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์กลยุทธ์การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิมผ่านกระบวนการบูรณาการเนื้อหาและวิธีการของปราชญ์ซันตารา มีดังนี้

1. แนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิม

แนวทางของปราชญ์นุสตันตาราในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมอิสลามสังคมมุสลิม พบมี 3 แนวทางด้วยกัน ได้แก่

แนวทางที่ 1 การพัฒนาด้านอวัยวะ หมายความว่า การพัฒนาพฤติกรรมเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของอวัยวะ ประกอบด้วยตา หู ลิ้น ท้อง อวัยวะเพศ มือและเท้า เพื่อมุ่งให้ร่างกายมีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและปราศจากบาปต่างๆ ทำให้ร่างกายปลอดจากการกระทำความผิดต่ออัลลอฮ์ ท่านเราะสูลุลลอฮ์ และสังคม โดยผ่านการเรียนรู้วิชาอิสลามที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลง มุ่งสร้างคน ชุมชนและสังคมให้เป็นคนดี การพัฒนาด้านร่างกายเพื่อสามารถปฏิบัติให้สอดคล้องกับคำสอนของศาสนาอิสลาม กฎเกณฑ์ของสังคม และกฎหมาย ยึดหลักคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับหลักอิหฺसानที่ถูกระบุไว้ในอัลหะดีษอันนะบะวี (บันทึกโดย al-Bukhariy, 1422 : 50. Muslim, n.d.: (9)-5) หากสังคมมุสลิมสามารถปฏิบัติได้จะทำให้มีความสงบสุข จะเป็นการสร้างความตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสังคมอันมาจากการกระทำของอวัยวะส่วนต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาของมุสลิมทุกคนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แนวทางที่ 2 การพัฒนาด้านจิตใจ หมายความว่า การพัฒนาพฤติกรรมเกี่ยวกับจิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และเจตคติ เพื่อมุ่งให้จิตใจสะอาดบริสุทธิ์และอารมณ์มีความปลอดโปร่ง ไม่มีความเครียดหรือวิตกกังวลต่อตัวเอง หากสามารถขัดเกลาจิตใจและควบคุมอารมณ์ได้จะเป็นสิ่งที่ดียิ่งในการใช้ชีวิตประจำวันหรือต่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ที่ได้รับผิดชอบ มีแต่ความเจริญหู เจริญตา เจริญใจ มีความสุขตลอดไป การพัฒนาด้านจิตใจซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของอัลหะดีษอันนะบะวี (บันทึกโดย al-Bukhariy, 1422. Muslim, n.d.) หากจิตใจสะอาดบริสุทธิ์จะทำให้สังคมมุสลิมมุ่งหน้าตั้งตาคิดสร้างสรรค์ รู้จักคุณโทษบาปบุญ แยกแยะระหว่างพฤติกรรมที่น่ายกย่องและพฤติกรรมที่น่าตำหนิ เกิดความเชื่อมั่นในตนเองและส่งความสุขสู่สังคมมุสลิม

แนวทางที่ 3 การพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายความว่า การพัฒนาพฤติกรรมเกี่ยวกับมารยาทอันดีงาม เพื่อมุ่งให้จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และอวัยวะส่วนต่างๆ ดำเนินไปบนรากฐานของศาสนาอิสลามทั้งสามประการ ได้แก่ อีमान อิสลามและอิหฺซาน การพัฒนาด้านพฤติกรรมความประพฤติดังปรากฏในอัลหะดีษอันนะบะวี (บันทึกโดย al-Bukhariy, 1422. Muslim, n.d.) แนวทางนี้สอดคล้องกับบริบทการศึกษาปัจจุบันที่เน้นการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน และสามารถตอบสนองการศึกษาแบบองค์รวมที่คำนึงถึงทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา การรู้จัก สุนทรียภาพและด้านอื่น ๆ รวมถึงภาวะในชีวิตของ

บุคคล หากแต่แต่ละด้านเชื่อมโยงกันอย่างเป็นพลวัต การจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องจึงต้องเป็นลักษณะบูรณาการที่สามารถเกื้อหนุนต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิม และสร้างฐานการเรียนรู้คู่คุณธรรม จริยธรรมจะสามารถเป็นหลักประกันที่สามารถคิดวิเคราะห์สร้างจุดยืนที่เข้มแข็งในสังคมมุสลิมด้วยกันและสังคมพหุวัฒนธรรม ที่สำคัญคือสร้างวินัยในตนเอง ให้รู้ถึงขอบเขตของสิทธิ และตระหนักถึงหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมส่วนรวม

เหตุที่ต้องมีการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิมชาติพันธุ์ในภาพรวมเพราะการพัฒนาบุคลิกภาพสังคมมุสลิมเป็นเรื่องสำคัญมากซึ่งสอดคล้องกับความหมายของอัลหะดีษอันนะบะวีย (บันทึกโดย Ahmad, 2001. หะดีษเศาะฮีย) ส่วนในรายด้าน เช่น นำเนื้อหาการขัดเกลาและปรับปรุงตัวเองให้มีความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ (ตักวา) ในหนังสือตรุษไตรสาขาเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนในบริบทปัจจุบันที่ให้ความสำคัญด้านคุณธรรมจริยธรรม เช่นเดียวกันในองค์กรต่างๆ หากนำภูมิปัญญาปราชญ์ท้องถิ่นโดยการเชื่อมโยงผสมผสานอย่างกลมกลืนแล้วจะสามารถตอบสนองด้านการทำนุบำรุงวัฒนธรรมท้องถิ่น แก้ปัญหาการขาดคุณธรรมจริยธรรมที่สร้างปัญหาในองค์กร ชุมชน และสังคมดังที่เกิดขึ้นในทุกวันนี้ และการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นและเกิดผลลัพธ์เป็นที่น่ายินดียิ่ง

2. กลยุทธ์การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิม

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิมของปราชญ์นุสตันดารา พบว่า มีทั้งองค์ประกอบกลยุทธ์ของแต่ละองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้ของแต่ละกลยุทธ์ สามารถจำแนกตามลำดับความสำคัญ มีดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 พัฒนาอวัยวะเจ็ดประการตามหลักจริยธรรมอิสลาม หมายความว่า พัฒนาอรรถพฤติกรรมการกระทำ การสัมผัส การรับประทาน การลิ้มรสและการเลือกนำมาใช้ตามความดีงามแห่งบัญญัติอิสลามสอดคล้องกับธรรมชาติของอวัยวะทั้งเจ็ดนั้น ผ่านกลยุทธ์ 7 ประการ คือ

กลยุทธ์ที่ 1 ด้านดวงตา เรียนรู้และฝึกรับชมดวงตาให้มองสิ่งที่บัญญัติอิสลามสนับสนุนหรืออนุญาตให้มองได้ หลีกเลี่ยงการมองสิ่งที่ทำให้เป็นบาปประกอบด้วยตัวชี้วัด มองอัลกุรอาน อัลหะดีษ และมองสภาพแวดล้อม

กลยุทธ์ที่ 2 ด้านหู เรียนรู้และฝึกรับฟังสองใบหูมันฟังสิ่งที่ป็นอิดาอะฮ์ หลีกเลี่ยงสิ่งไร้สาระ ไร้ประโยชน์ และสิ่งอับมงคลทุกประการ ประกอบด้วยตัวชี้วัด ฟังอัลกุรอานและอัลหะดีษ ฟังเทศน์(คุฏบะฮ์) และฟังการตักเตือนที่สร้างสรรค์

กลยุทธ์ที่ 3 ด้านลิ้น เรียนรู้และฝึกรับลมลิ้นพยายามพูด กล่าว สนทนา อ่านสิ่งที่ป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น พยายามหลีกเลี่ยงกล่าวสิ่งที่ไร้สาระ พูดล้อเล่นเกินความจำเป็น และทำให้ผู้อื่นเสื่อมเสีย

ชื่อเสียง เพราะด้วยลัทธิทำให้ผู้คนเป็นจำนวนไม่น้อยได้ทำลายตนเอง ประกอบด้วยตัวชี้วัด กล่าวขอภัย
 อานบหอพร กล่าวตักเตือน

กลยุทธ์ที่ 4 ด้านท้อง เรียนรู้และฝึกอบรมการรับประทานอาหารและเครื่องดื่มที่หะลาล มี
 ประโยชน์ต่อสุขภาพ หลีกเลี่ยงอาหารที่เป็นพิษ ไม่สะอาดตามบัญญัติอิสลาม ประกอบด้วยตัวชี้วัด การ
 เชือดด้วยพระนามของอัลลอฮ์ตะอาลา อาหารที่ครบหมู่ รับประทานพอประมาณ

กลยุทธ์ที่ 5 ด้านอวัยวะ เรียนรู้ ฝึกอบรม ควบคุมและป้องกันอวัยวะเพศจากการกระทำผิด
 ศีลธรรม ผิดเจตนารมณ์ของการสร้างอวัยวะเพศ และผิดต่อหลักความเป็นเพศมนุษย์ ประกอบด้วยตัวชี้วัด
 การถือศีล การออกกำลังกาย การปกปิดและสงวนไว้ภายในขอบเขตที่กำหนด

กลยุทธ์ที่ 6 ด้านสมอง เรียนรู้และฝึกอบรมสมองจนเกิดความสามารถในการใช้ตามกาลเทศะ
 สภาพการณ์และสถานการณ์ หลีกเลี่ยงการใช้สมองในทางที่ผิดบัญญัติอิสลามและกฎหมาย ประกอบด้วย
 ตัวชี้วัด เขียนผลงานทางวิชาการ งานศิลปวัฒนธรรม งานสร้างสรรค์

กลยุทธ์ที่ 7 ด้านสองเท้า เรียนรู้และฝึกอบรมสองเท้าจนสามารถก้าวเข้าสู่เส้นทางที่ถูกต้องตาม
 บัญญัติอิสลาม กฎหมายและกฎเกณฑ์ของสังคม ประกอบด้วยตัวชี้วัด เดินไปยังสถานที่ศึกษา เดินเข้าสู่
 สถานที่เขินชวน เดินไปทำมาหาเลี้ยงชีพที่สุจริต

กลยุทธ์ทั้งเจ็ดประการที่ได้กล่าวมามีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับจิตใจ ปัญญาและอารมณ์อย่าง
 ปฏิเสธไม่ได้ จึงจำเป็นต้องสร้างรากฐานที่แข็งแกร่ง เพื่อจะได้ไม่นำไปใช้ในทางที่ผิดกับคำสอนของอัลกุ
 รานและอัลหะดีษหรืออัสสุนนะฮ์ รวมถึงมติอิจญ์มาอ์

องค์ประกอบที่ 2 พัฒนาพฤติกรรมเกี่ยวกับจิตใจและปัญญาตามหลักศีลธรรมอิสลาม
 หมายความว่า พัฒนาด้วยการขัดเกลาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ผุดผ่อง อบรมให้เกิดสติปัญญา ประสาทสัมผัส
 ด้วยรากฐานแห่งบัญญัติอิสลาม ผ่านกลยุทธ์ 10 ประการ ได้แก่

กลยุทธ์ที่ 1 ด้านการละโมภต่ออาหารการกิน เรียนรู้และอบรมวิธีการรับประทานและดื่ม
 พอประมาณ การรับประทานอาหารและดื่มนั้นต้องปราศจากความละโมภ ประกอบด้วยตัวชี้วัด การแบ่ง
 ส่วนสำหรับรับประทาน การมีมารยาทบนโต๊ะอาหาร เลือกรับประทานสิ่งที่เป็นประโยชน์

กลยุทธ์ที่ 2 ด้านการละโมภต่อการพูด เรียนรู้และอบรมวิธีการและมารยาทในการพูด การสนทนา
 และการปราศรัย ประกอบด้วยตัวชี้วัด พูดเชิงอบรมแนะนำ (นะซีฮัต) ใช้ถ้อยคำที่สุภาพ พูดตามกาลเทศะ

กลยุทธ์ที่ 3 ด้านการโกรธ เรียนรู้และอบรมการควบคุมปัจจัยต่างๆ ที่ก่อให้เกิดหรือทำให้โกรธเคือง พร้อมกับการป้องกันการทำให้คนอื่นโกรธด้วย ประกอบด้วยตัวชี้วัด อาบน้ำละหมาด(วุฎูอ์) อดทนอดกลั้น กล่าวสรรเสริญท่านนบี (ซอลาวัต) สงบจิตสงบใจ ใจเย็น เป็นต้น

กลยุทธ์ที่ 4 ด้านการอิจฉาริษยา เรียนรู้และอบรมด้วยศิฟาตมะหฺมุดะฮฺ เช่นเดียวกันการขัดเกลาจิตใจให้สะอาดจากคุณลักษณะที่น่าตำหนิ (ศิฟาตมัฆมูมะฮฺ) ปลูกฝังเรื่องราวและประวัติของบรรดานบีและเราะซูล สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบต่ตัวตัวเองและสังคมมุสลิมและสังคมพหุวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากความอิจฉาริษยา ประกอบด้วยตัวชี้วัด รู้จักสภาพของตนเอง มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ความเมตตาปราณี

กลยุทธ์ที่ 5 ด้านการตระหนี่และรักในทรัพย์สิน เรียนรู้และอบรมด้วยทำความเข้าใจเป้าประสงค์ของบัญญัติอิสลาม การรับและการให้ การประหยัด การเสียสละเพื่อส่วนรวม และคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม ประกอบด้วยตัวชี้วัด เสียสละเพื่อสังคม จิตอาสาและจิตสาธารณะ การบริจาคในหนทางของอัลลอฮ์

กลยุทธ์ที่ 6 ด้านการรักเกียรติยศชื่อเสียง เรียนรู้และวิถีการรักษาชื่อเสียงของตนเองให้อยู่ภายใต้ข้อบัญญัติแห่งบทบัญญัติอิสลาม ไม่ใช่เพราะจะรักษาเกียรติยศชื่อเสียงด้วยการใช้วิธีและสื่อที่ผิดต่อบัญญัติอิสลามและกฎหมาย รวมถึงกฎเกณฑ์ของสังคม ประกอบด้วยตัวชี้วัด เห็นประโยชน์ส่วนรวม รักษาขอบเขตของบัญญัติอิสลาม รักษาศักดิ์ศรีความเป็นมุสลิม

กลยุทธ์ที่ 7 ด้านการรักและหลงคุณยา เรียนรู้และอบรมการรู้จักโลกคุณยาด้วยหลักการจากอัลกุรอานและซุนนะฮ์ (วะฮ์ยูนอิลาฮีย์) จนสามารถควบคุมการใช้ชีวิตในโลกคุณยาอย่างมีสติ เข้าใจเจตนารมณ์ของการใช้ชีวิตในโลกคุณยาและพยายามรู้จักความวุ่นวาย (ฟิฏนะฮ์) ของโลกคุณยา เพื่อเตรียมความพร้อมไปสู่อาคิเราะฮ์ ประกอบด้วยตัวชี้วัด ทำมาหาเลี้ยงชีพอย่างสุจริต ทำอิบาดะฮ์ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ทัศนศึกษาเชิงวิชาการ

กลยุทธ์ที่ 8 ด้านการจงหองล้าพองตัว (ตะกับบูร) เรียนรู้และอบรมวิธีหักห้ามอย่าได้ดูถูกดูหมิ่นคนอื่นและยกย่องตัวเองดีกว่าคนอื่นทุกด้านหรือส่วนมาก รวมถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การล้าพองตัว ประกอบด้วยตัวชี้วัด การยำเกรง (ตักวา) การนอบน้อม (ตะวาฎะอ) สัมถะ (ซุฮด์)

กลยุทธ์ที่ 9 ด้านการหลงตัวเอง (อูญูบ) เรียนรู้และอบรมวิธีการดบอย่าได้หลงตัวเองจะด้วยมีวิชาความรู้ สถานะในสังคม ทรัพย์สินเงินทอง เป็นต้น เป็นสาเหตุที่นำไปสู่การประหลาดตัวเอง ประกอบด้วย

ตัวชี้วัด ความถ่อมตน (เกาะนาอะฮฺ) เข้าใจกำหนดของอัลลอฮ์ (เกาะฎอและเกาะดร์) ยึดมั่นในพระประสงค์ของอัลลอฮ์

กลยุทธ์ที่ 10 ด้านการโอ้อวด (รียาอ์) เรียนรู้และอบรมวิธีหลักเลียงซิริกเล็กหรือที่รู้จักอย่างแพร่หลายด้วยรียาอ์ จะด้วยต้องการชื่อเสียงหรือเป็นที่จัดตามองในสายตาของคนทั่วไป ประกอบด้วยตัวชี้วัด การตั้งเจตนาที่ดี (อิคลาศ)

กลยุทธ์ทั้งสิบประการที่ได้กล่าวมามีความเชื่อมโยงกันกับพฤติกรรมของอวัยวะทั้งเจ็ดเชิงทำทางการแสดงออกจะด้วยใจแข็งหรือปกปิดซ่อนเร้น จึงจำเป็นจะต้องสร้างความสัมพันธ์กับอัลอิสลามและอัลอีมานเพื่อจะได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักคุณธรรมจริยธรรม

องค์ประกอบที่ 3 พัฒนาพฤติกรรมเกี่ยวกับความประพฤติอันดีงามตามหลักคุณธรรมอิสลาม
 หมายความว่า พัฒนาการปฏิบัติด้วยอวัยวะทั้งเจ็ดและจิตใจรวมถึงปัญญาและอารมณ์ให้ซึมซับนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิต ผ่านกลยุทธ์ 10 ประการ ได้แก่

กลยุทธ์ที่ 1 ด้านเตาบัต คือการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองด้วยการเตาบะฮฺ ขออภัยต่ออัลลอฮ์ในสิ่งที่ผิดจะเป็นบาปใหญ่และความผิดต่าง ๆ ที่ได้กระทำลงไป ประกอบด้วยตัวชี้วัด ความเสียใจต่อการกระทำบาป ไม่กลับทำซ้ำอีก ขออภัยด้วยความบริสุทธิ์ใจ

กลยุทธ์ที่ 2 ด้านค็อชยะฮฺ คือการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองทั้งจิตใจ ปัญญาและอารมณ์เพื่อเกรงกลัวต่ออัลลอฮ์ต่อผลตอบแทน หวาดกลัวต่อกรรมที่จะตามมาและร่ำร่ำระสายในการกระทำของตนเองจนเกิดความกลัวต่อพระองค์ ประกอบด้วยตัวชี้วัด ฮิดายะฮฺ อิลมุ และมะอริฟะฮ์อัลลอฮ์

กลยุทธ์ที่ 3 ด้านซาฮิด คือการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองกับการใช้ชีวิตอย่างสันโดษหรือสัณณะ ให้ความสำคัญต่อชีวิตในวันอาคิเราะฮฺมากกว่าการใช้ชีวิตในโลกดุนยา ประกอบด้วยตัวชี้วัด ผลตอบแทนในนรก ความโปรดปรานและเมตตาในทุ่งมะหฺซัร การขังการงาน(อะมัล)ในวันอาคิเราะฮ์

กลยุทธ์ที่ 4 ด้านซอบร คือการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองด้วยการอดทนอดกลั้นต่อการใช้ชีวิตและสิ่งต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับตนเอง จะเป็นความสุขหรือความทุกข์ ความมั่งมีหรือความยากลำบาก รวมถึงพิณษต่างๆ ประกอบด้วยตัวชี้วัด ใจเย็น จิตใจสงบสุขุม คิดในแง่ดีเสมอ

กลยุทธ์ที่ 5 ด้านซุกร คือการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองอย่างสม่ำเสมอด้วยการขอบคุณเนียะมัดของอัลลอฮ์ ทั้งรูปร่าง สถานะทางสังคม ทรัพย์สินเงินทอง เกียรติยศชื่อเสียง พร้อมกับป้องกันควบคุมอารมณ์นัฟส ประกอบด้วยตัวชี้วัด กล่าวสรรเสริญ ละหมาดสองเราะกะอัต ทำทานทำบุญ

กลยุทธ์ที่ 6 ด้านอิกลาส คือการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองด้วยความบริสุทธิ์ใจต่ออัลลอฮ์ ในการทำกิจการต่างๆ ทางศาสนาอิสลาม ทั้งภาควาญิบและภาคสุนัต ควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อความบริสุทธิ์ใจ ประกอบด้วยตัวชี้วัด มุ่งเจตนาต่ออัลลอฮ์ ตั้งใจกระทำเพื่ออัลลอฮ์ โดยละทิ้งการโอ้อวด

กลยุทธ์ที่ 7 ด้านตะวักัล คือการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองด้วยการมอบหมายทุกอย่างให้แก่อัลลอฮ์ ทั้งจิตใจ วาจาและกาย สร้างจิตใจด้วยการปลูกฝังหลักการให้เอกภาพต่ออัลลอฮ์ (เตาฮีด) และหลักศรัทธา (อีมาน) รวมถึงอบรมการใช้สติปัญญาในการไตร่ตรองสิ่งที่ถูกสร้างทั้งหลายของอัลลอฮ์ ประกอบด้วยตัวชี้วัด มุอาอะตะฮ์ (ตั้งค้ำมั่นสัญญาว่าจะทำดี) มุอาเกาะบะฮ์ (การกำหนดบทลงโทษเพื่อปรับปรุงตน) มุรอเกาะบะฮ์ (เผด็จและกำกับตนเองเสมอ)

กลยุทธ์ที่ 8 ด้านมะฮับบะฮ์ คือการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองด้วยการรักอัลลอฮ์ ทุกเวลาและสถานที่ ทั้งยามสุขและยามทุกข์ ยามสบายและยามยากลำบาก ประกอบด้วยตัวชี้วัด ทำตามคำสั่งใช้และคำสั่งห้ามของพระองค์ คำสั่งใช้และคำสั่งห้ามของท่านนบีมุฮัมมัด ขจัดการมีภาคีต่ออัลลอฮ์ (ชีริก) และเรื่องเหลวไหลต่างๆ (คุรอฟาต)

กลยุทธ์ที่ 9 ด้านริฎอ คือการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองให้การยินยอมต่อกฎสภาพการณ์ของอัลลอฮ์ ปัจจัยเลี้ยงชีพ อายุ สภาพการณ์ในชีวิต ประกอบด้วยตัวชี้วัด ยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้นกับตนเอง พยายามทุกวิถีทางเพื่อแสวงหาสิทธิของตนเอง การรำลึกถึงในพระประสงค์ของพระองค์

กลยุทธ์ที่ 10 ด้านซิกรุลมาต คือการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองให้ระลึกถึงความตาย การเตรียมตัวเพื่อสู่ความเมตตาของอัลลอฮ์ การระลึกถึงความตายเป็นปัจจัยสร้างกำลังในการประกอบอิบาตะฮ์ทั้งวาญิบและสุนัต ทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างการบริการชุมชนด้านวิชาความรู้ การทำนุบำรุงวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วยตัวชี้วัด ทำอะมัลอิบาตะฮ์ ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบโดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น

กลยุทธ์ทั้งสิบประการของการพัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรมอันดีงามของปราชญ์นุสตันดารามีความเชื่อมโยงกับอวัยวะส่วนต่าง ๆ ทั้งจิตใจ สติปัญญา วาจา กายและอารมณ์อย่างครบวงจร จึงจำเป็นจะต้องทำให้เกิดความสัมพันธ์กันกับหลักการอิสลาม หากสังคมมุสลิมนำไปปฏิบัติด้วยความเข้าใจอย่างถูกต้องยืนยันได้ว่า จะเป็นประโยชน์แก่สังคมโดยรวม ตรงกันข้าม หากไม่นำปฏิบัติหรือนำไปใช้อย่างผิดลำดับความสำคัญในการพัฒนาบัญญัติอิสลามของปราชญ์นุสตันดาราก็จะไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น

อภิปรายผล

จากการนำเสนอผลการศึกษารายงานข้างต้นสามารถสรุปผลตามวัตถุประสงค์ มีดังนี้

1. แนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิม

แนวทางที่ 1 การพัฒนาด้านร่างกาย เพื่อมุ่งพัฒนาร่างกายให้มีสุขภาพแข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และปราศจากบาปต่างๆ ทำให้ร่างกายปลอดจากการกระทำผิดต่ออัลลอฮ์ คำสอนของท่านนบีมุฮัมมัด และสังคม โดยผ่านการศึกษาลำเรียนวิชาการอิสลามที่มุ่งสร้างคน ชุมชนและสังคมให้เป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อสามารถปฏิบัติด้วยอวัยวะให้สอดคล้องกับคำสอนของศาสนาอิสลาม กฎเกณฑ์ของสังคม และกฎหมาย ยึดหลักคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต ตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตนเองและสังคมส่วนรวม

แนวทางที่ 2 การพัฒนาด้านจิตใจ เพื่อมุ่งพัฒนาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์และอารมณ์มีความปลอดโปร่ง เกิดสติปัญญา ปราศจากความเครียดหรือความตึงเครียดกังวลต่อเอง การขัดเกลาจิตใจและการควบคุมอารมณ์ได้จะเป็นสิ่งที่ดียิ่ง เนื่องจากหลักความเชื่อของอิสลามคือจิตใจ อันเป็นบ่อเกิดของทุกสิ่งในร่างกายของมนุษย์ ซึ่งโดยหลักแล้วมุสลิมที่มีอีมานจะทำความดีอย่างง่ายด้าย ตรงกันข้าม มุสลิมที่ไม่มีอีมานมักจะทำผิดต่อบัญญัติอิสลามและกฎหมายอย่างง่ายด้ายเช่นกัน

แนวทางที่ 3 การพัฒนาด้านพฤติกรรมความประพฤติ เพื่อมุ่งพัฒนาพฤติกรรมด้วยมารยาทอันดีงานทั้งที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ ปัญญา อารมณ์ เจตคติ ค่านิยม การตอบสนอง ดำเนินไปให้สอดคล้องกับบัญญัติอิสลามหรือตอบสนองเป้าประสงค์ของบัญญัติอิสลาม ซึ่งได้รวบรวมในเป็นองค์ประกอบของศาสนา ได้แก่ อีมาน อิสลาม และอิฮซาน การพัฒนาด้านพฤติกรรมความประพฤติจะต้องปฏิบัติซ้ำๆ กันจนเกิดเป็นเคยชิน เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสังคมมุสลิมทุกสาขาอาชีพ

2. กลยุทธ์การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคมมุสลิม

องค์ประกอบที่ 1 พัฒนาอวัยวะเจ็ดประการ ได้แก่ ดวงตา หู ลิ้น ท้อง อวัยวะเพศ สองมือและสองเท้า มี 7 กลยุทธ์ ได้แก่ 1) ฝึกอบรมดวงตาให้มองสิ่งที่บัญญัติอิสลามสนับสนุนหรืออนุญาตให้มองได้ 2) ฝึกอบรมสองใบหูมันฟังสิ่งที่เป็นอโบายะฮ์ สิ่งทีหะลาล หลีกเลียงสิ่งไร้ฮะรอม 3) ฝึกอบรมลิ้นโดยพยายามพูดกล่าว สนทนา อ่านสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น หลีกเลียงสิ่งทีไร้ฮะรอม 4) ฝึกอบรมการรับประทานอาหารและเครื่องดื่มทีหะลาล มีประโยชน์ต่อสุขภาพ 5) ฝึกอบรม ควบคุมและป้องกันอวัยวะเพศจากการทำผิดต่อเจตนารมณ์ของการสร้างอวัยวะเพศ ผิดหลักความเป็นเพศมนุษย์ 6) ฝึกอบรมสองมือจนเกิด

ความสามารถในการใช้ตามกาลเทศะ สภาพการณ์และสถานการณ์ และ 7) ฝึกอบรมสองเท่าจนสามารถก้าวเข้าสู่เส้นทางที่ถูกต้องบัญญัติอิสลาม กฎหมายและกฎเกณฑ์ของสังคม

องค์ประกอบที่ 2 พัฒนาพฤติกรรมเกี่ยวกับจิตใจ ปัญญาและอารมณ์ตามหลักบัญญัติอิสลาม 10 กลยุทธ์ ได้แก่ 1) ฝึกฝนวิธีการรับประทานและเครื่องดื่มด้วยคำว่า “รับประทานเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน” 2) อบรมวิธีการและมารยาทในการพูด การสนทนา 3) อบรมจิตใจในการควบคุมปัจจัยต่างๆ ที่ก่อให้เกิดหรือทำให้โกรธเคือง 4) อบรมจิตใจด้วยศิปาตมะหฺมุดะฮฺเช่นเดียวกันกับศิปาตมัฆมูมะฮฺทดแทนความอิจฉาริษยาและอคติ 5) อบรมจิตใจและสติปัญญาควบคุมชี้เหนี่ยวและรักในทรัพย์สินด้วยเป้าประสงค์ของบัญญัติอิสลาม 6) อบรมจิตใจและสติปัญญาในการรักษาชื่อเสียงของตนเองภายใต้ข้อบัญญัติแห่งบัญญัติอิสลาม 7) อบรมจิตใจและสติปัญญาให้รู้จักโลกดุนยาด้วยวะฮฺยูอิลาฮียฺ จนสามารถควบคุมการใช้ชีวิตในโลกดุนยาอย่างมีสติ 8) อบรมจิตใจและสติปัญญาอย่าดูถูกดูหมิ่นคนอื่นและยกย่องตัวเองดีกว่าคนอื่นทุกด้านหรือส่วนมาก 9) อบรมจิตใจและสติปัญญาอย่าหลงหรือประหลาดในตนเองจะด้วยวิชาความรู้ สถานะในสังคม ทรัพย์สิน และ 10) ด้านรียาอ์ อบรมจิตใจและสติปัญญาเพื่อหลีกเลี่ยงรียาอ์อ้าวอด

องค์ประกอบที่ 3 พัฒนาพฤติกรรมเกี่ยวกับความประพฤติอันดีงามตามหลักคุณธรรมอิสลาม 10 กลยุทธ์ ได้แก่ 1) ฝึกฝนตนเองด้วยการเตาบะฮฺ ขออภัยต่ออัลลอฮฺ ในสิ่งที่ผิด 2) ฝึกฝนตนเองทั้งจิตใจ ปัญญาและอารมณ์เกรงกลัวต่อผลตอบแทนของอัลลอฮฺ 3) ฝึกฝนตนเองกับการใช้ชีวิตอย่างสันโดษหรือมีความสละ 4) อบรมฝึกฝนตนเองด้วยการอดทนอดกลั้นต่อการใช้ชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตนเอง 5) อบรมฝึกฝนตนเองสมำเสมอด้วยการขอบคุณเนียะมัดของอัลลอฮฺ 6) อบรมฝึกฝนตนเองด้วยความบริสุทธิ์ใจต่ออัลลอฮฺในการทำกิจการต่างๆ ทางศาสนาอิสลาม 7) อบรมฝึกฝนตนเองด้วยการมอบหมายทุกอย่างให้แก่อัลลอฮฺ ทั้งจิตใจ วาจาและกาย 8) อบรมฝึกฝนตนเองด้วยการรักต่ออัลลอฮฺทุกเวลา สภาพและสถานที่ 9) อบรมสั่งสอนจิตใจ ปัญญาและอารมณ์ให้การยินดีต่อลิขิตของอัลลอฮฺ กฎสภาพการณ์ของพระองค์ และ 10) อบรมฝึกฝนจิตใจและปัญญาให้ระลึกถึงความตาย การเตรียมตัวเพื่อสู่ความเมตตาของอัลลอฮฺ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

1. ดำเนินการสังเคราะห์วิทยานิพนธ์ในสาขาวิชาหรือแยกตามกลุ่มวิชาในสาขาวิชา เพื่อจะได้เพิ่มองค์ความรู้ใหม่ในสาขาวิชาหรือกลุ่มวิชา
2. ดำเนินการสังเคราะห์วิทยานิพนธ์ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อจะได้นำความรู้ไปเผยแพร่ให้สังคมได้รับประโยชน์และนำไปประยุกต์ใช้

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปประยุกต์

1. นำผลการศึกษาวิเคราะห์วิทยานิพนธ์ประกอบใช้ในการจัดการเรียนการสอน หรือให้เป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหารายวิชาที่เกี่ยวข้อง
2. นำผลการศึกษาวิเคราะห์วิทยานิพนธ์เผยแพร่อย่างกว้างขวางในองค์กรศาสนาและโรงเรียนสอนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

เอกสารอ้างอิง

- มาหามะ อาบู. (2562). *การศึกษาวิเคราะห์หนังสือป้อนาวรร บากี ฮาดี โดยชัยคุอับลกอเดร์ เป็น อับดุลมูฏฏะเเล็บ อัลมันดีลีย์ อัลอินโดนีลีย์* [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุซซุฎบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์]. PSU Knowledge Bank.
- ฮาเร๊ะ เจ๊ะโด. (2562). *การศึกษาวิเคราะห์ผลงานนิพนธ์สามสาขาวิชาหลักของปราชญ์พะฎอนียักับ ความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตสังคมมุสลิม* [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุซซุฎบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์]. PSU Knowledge Bank.
- Ahmad bin Hanbal. (2001). *Musnad al-Imam Ahmad bin Hanbal* (S. al-Arna'ut & A. Mursyid, Eds.). Mu'assasah al-Risalah.
- Al-Bukhariy, M. I. (1422). *Sahih al-Bukhariy* (M. Z. N. al-Nasir, Ed.). Dar Tauq al-Najat.
- Al-Mawardiyy, A. M. B. (1986). *Adab al-Dunya wa al-Din*. Dar Maktabah al-Hayat.
- Al-Qusyairiy, A. K. H. (n.d.). *Al-Risalah al-Qusyairiyah*. Dar al-Ma'arif.
- Ibn al-Jauziy, A. R. A. (1986). *Al-Tabsirah li ibn al-Jauziy*. Dar al-Kutub al-'Ilmiyah.
- Muslim bin al-Hajjaj. (n.d.). *Sahih Muslim* (M. F. A. al-Baqiy, Ed.). Dar 'Ihya' al-Turath al-'Arabiyy.